

hágón, de ellenkező irányból, Aostából Bourg Saint Pierre felé. 1831-re áttérve arról szól, hogyan ismerte fel a svájci hadvezetés a hágó megerősítésének szükségszerűségét és annak 1847-es igazolódását. Befejezőül a hágó védelmét szolgáló, 1890-ben kezdődött modern kori erősítési munkálatokat követi nyomon napjainkig.

A hadtörténelem iránt érdeklődő olvasó tudása számos adalékkal gazdagodik az 1800 körüli esztendők hadieseményeiben szerepet játszott magyar alakulatokról és hadvezérekről is. A megértést segítik a térképrészletek, vázlatok és a bőséges jegyzetapparátus.

Zachar József

M. HRONSKÝ – A. KRIVÁ – M. ČAPLOVIČ

VOJENSKÉ DEJINY SLOVENSKA IV. 1914-1939

(Ministerstvo obrany SR, Bratislava, 1996. 000 o.)

A Szlovákia hadtörténete című kiadványsorozat negyedik kötete szervesen illeszkedik abba a programba, amely hat kötetben kívánja áttekinteni Szlovákia és a szlovák nemzet történelmének katonai, katonapolitikai összefüggéseit a kezdetektől 1993-ig. Az első három kötet szerkezeti felépítését, szemléleti hiányosságait bemutató recenzió a *Hadtörténelmi Közlemények* 1997/2. számában (411-416. o.) jelent meg.

E kötet részben az osztrák-magyar, az antant, vagy a csehszlovák hadseregben működő szlovák katonai egységekre, részben a Szlovákia területén állomásozó katonai alakulatokra összpontosít, továbbá az aktuális katonai eseményeknek a civil lakosságra gyakorolt hatását, azok következményeit vizsgálja. Mindezt igyekszik a történelmi korszakoknak megfelelően magyarországi, Osztrák-Magyar Monarchián belüli, vagy éppen csehszlovákiai keretekben tárgyalni, folyamatosan figyelemmel kísérve a tágabb, nemzetközi, európai katonai-politikai események alakulását is. A terjedelmi követelmények természetesen ez utóbbi törekvésnek helyenként határt szabtak, amire a kötet szerzői is felhívják a figyelmet. Az előszóban ugyanis rámutatnak, hogy a korlátozott terjedelem következtében nem volt mindig mód az adott probléma szélesebb nemzeti, európai, illetve világtörténelmi összefüggéseinek elemzésére, ezért eleve feltételezték az olvasó ilyen irányú háttértudását. Ennek ellenére részletes elemzéseket olvashatunk például az első világháború minden korábbi háborútól alapvetően eltérő jellegéről, a

nemzetgazdaságok mind hatalmasabb méretű háborús erőfeszítéséről, vagy az ebből (is) következő, a fegyverzetet, a hadvezetést és a harcászati egészét érintő nagyarányú fejlődésről. Képet alkothatunk a fiatal csehszlovák állam hadseregének egységesülése következtében kialakult – a szlovákokra és Szlovákiára nézve sokszor előnytelen – viszonyokról. Vázlatosabb, de az összefüggések megértéséhez többnyire elégséges az újonnan létrehozott Csehszlovákia nemzetközi kapcsolatainak, szövetségeseivel kialakított katonapolitikai együttműködésének bemutatása. Aprólékosabbak azok a részek, amelyek e körülményeknek a hadsereg fejlődésére gyakorolt hatását taglalják, kiemelve Csehszlovákia folyamatos, európai léptékű előrehaladását a haditechnika terén. Hosszabb fejezetek tárgyalják a védelmi rendszer kialakulásának, fejlődésének és a csehszlovák hadsereg államban betöltött szerepének, elméleti és ideológiai háttérének kérdéseit. A szerzők mind a 20-as, mind a 30-as évekre vonatkozóan főként Szlovákiának az állam védelmében, katonapolitikai koncepciójának egészében betöltött – sokszor igen jelentős – szerepét vizsgálták kritikus szemmel, valamint a szlovák nemzetiségű legénységi és tisztii állomány ezzel nem mindig arányos befolyásának, helyzetének alakulását. Érthető a harmincas évek végén lejátszódott események magyarázata is, amely a jelenlegi szlovák történetírás konzekvens, ám nem mindig kellően objektív álláspontját tárja az olvasó elé, vázolván azokat az összefüggéseket, amelyek következménye a Csehszlovák Köztársaság összeomlása és a – történelem

során először létrejött – szlovák függetlenség lett.

A kötet gazdagon illusztrált, számos jó, néha kevésbé jó minőségű térkép, fotó, festmény segíti a tisztán látást. Az érdeklődő könnyen áttekintheti a háborús áldozatvállalás nemzetiségekre vonatkozó, táblázatokba rendezett statisztikai adatait, a császári és királyi, később a csehszlovák hadsereg szervezeti felépítését, a haditechnikai fejlődés mértékét, vagy a csehszlovák katonai közigazgatást, a hadszervezeti beosztást. A kötet közepén számos színes és kitűnő minőségű festmény, kitüntetési- és rendjeltáblázat, korabeli propagandaanyag található, láthatunk továbbá kézfegyvereket, valamint a csehszlovák haderőnél használatos tankokat, könnyű és nehézbombázó repülőgépeket. A korábbi kötetekkel összehasonlítva a térképanyag mennyisége örvendetes mértékű növekedést mutat, pontatlanságoktól, esetenként a tévedésektől azonban ez a kötet sem mentes. Egy magyarországi városnak egyszer román, másszor magyar, vagy szlovák megfelelője szerepel ugyanarra a korszakra vonatkozó és azonos oldalon található táblázatokban, az Osztrák-Magyar Monarchia nemzetiségi viszonyait feltüntető térkép láttán pedig a szlovák olvasóban felmerülhet a kérdés, vajon milyen nemzetiségűek is a székelyek, hiszen a Székelyföld kizárólag románok lakta területként van feltüntetve. Mindemellett nem e hiányosságok a hangsúlyosak, sokkal inkább az általánosabb, köztörténeti jellegű szemléleti eltérések következtében születtek nehezen, esetenként aligha elfogadható megállapítások, fejtegetések. Ehhez azonban azt is hozzá kell tenni, hogy kifejezetten magyarelles tételek a kötetben nem találhatók.

Ami a magyar és a szlovák megítélés különbözőségét illeti, a XX. század véres konfliktusokat, drámai katonai és politikai eseményeket felvonultató első felének elemzése még alapvetőbb szemléleti és felfogásbeli ellentéteket hordoz, mint amelyekkel az előző kötetek áttekintése kapcsán szembesülhettünk. Az időrendiség szem előtt tartásával elsőként a már korábról ismert probléma kerül újra előtérbe: Szlovákia múltba történő visszavetítésének kérdése. A Slovensko formula szerepeltetése ebben az értelemben a korábbi kötetek

szemléletmódjának változatlanságáról tanúskodik. A szlovák tudományosságunk általában is feladata lesz e lényeges fogalmi meghatározás tisztázása. Mind a magyar köztudat, mind a történetírás – érthetően – bizonyos tartózkodással veszi tudomásul a történelmi Magyarország megszűnése előtti időkre vonatkoztatott Szlovákia megnevezést. Ahogyan a korábbi kötetek magyar elemzője említett recenziójában rámutatott, a magyar tudomány művelői évtizedek óta érzékelik azt a problematikus ténytet, hogy a magyar nyelvben nem létezik eltérő kifejezés a „történelmi” és a „trianoni” Magyarország megkülönböztetésére, míg ezzel szemben a szlovák nyelv az előbbit az Uhorsko, az utóbbit a Maďarsko elnevezéssel illeti. A magyar fél részéről több kísérlet is történt – és történik – a történelmi korok filológiai szempontú megkülönböztetése érdekében, a szlovák szerzők munkái vonatkozásában ugyancsak szükség lenne a fogalmi zavart megnyugtatóan tisztázó, valamiféle magyarázó jegyzet, vagy szövegrész beépítésére. Le kell tehát szögeznünk, hogy az első világháborúra vonatkozóan Uhorskóról beszélünk, amelyen belül a szlovák lakta területeknek nem létezett semminemű territoriális, vagy közjogi természetű különállása. A következtelen megállapítások ellenére érzékelhető a történelmi objektivitás igényének jelenléte. „Szlovákia északkeleti területei [...] a stratégiailag jelentős Kárpátok karéjában ekkoriban a történelmi Magyarország [Uhorsko] határait is képezték. Így a Kárpátokban folytatott harcok a magyar haza [uhorská vlašť] határainak védelmét jelentették...”

A helységnevek pontatlansága ebben a kötetben is több helyütt tetten érhető. A különböző osztrák-magyar katonai egységek nemzetiségi viszonyait bemutató táblázatok esetenként akár egyazon oldalon belül is szembevető következtetlenségeket mutatnak. Nagyvárad egyszer Nagy-Várad, másszor Veľký Varadín, a Szatmárnémeti településnév hol Satu-Mare, hol pedig Szatmár-Németi alakban tűnik fel. Arra szinte rutinszerűen hívjuk fel a figyelmet, hogy a Bratislava helynév használata 1914-ben, de még 1918 elején sem helyénvaló.

A köztörténeti vonatkozások egyoldalú értelmezését mutatja a Kárpátokban 1914–15-

ben megjelent orosz katonaság emberséges, felszabadító-jellegű fellépésének hangsúlyozása, továbbá az a ténymegállapítás, hogy a „szláv testvér” fegyvereinek közelsége a szlovák társadalom jelentős részének azon reményét táplálta volna, hogy végre megszabadulhat a magyar igtól. A szlovák társadalom legnagyobb részének szlovák-szláv nemzeti elkötelezettségét kiemelő nézeteket már csak azért is eltűzöttnek érezzük, mert a korabeli szlovák lakosság még nem állt a polgári fejlődésnek azon a szintjén, amely ezt valószínűsítene. Részletes képet kapunk a szövetségesek oldalán működő csehszlovák légiók létrehozásának nehézségeiről, a kialakult egységek szervezeti felépítéséről, a harcokban betöltött szerepéről. Több adat is tanúskodik a szlovák katonák légióbeli szereplésének fontosságáról. A szlovákok nemzetük felszabadításáért vállalt fegyveres elkötelezettségének kiemelésével szemben azonban a helyenként megjelenő száraz számadatok mutatják a korabeli lelkesedés valós korlátait. Összesen mintegy 71 000 önkéntes lépett az oroszországi légiók soraiba, közülük 6 000 volt szlovák nemzetiségű. (Egy 1933-ban összeállított statisztika szerint pontosan 5 104 fő. A franciaországi légiók esetében 12 000 önkéntesből 2 600 volt szlovák, Olaszországban az arány: 19 400 fő önkéntes, ebből 600 fő szlovák nemzetiségű.)

A könyv szerzőinek nézeti szerint azokban a sorsdöntő hónapokban, amikor a történelmi Magyarország összeomlott, a szlovák nemzet egy emberként állt a turócszentmártoni határozat mellé, vagyis „a magyarokkal kötött ezeréves házasság” felbontása, és a csehek és szlovákok új közös állama mellett tört lándzsát. A Csehszlovák Köztársaság elismerése korábban már megtörtént, a Károlyi-kormány csak hátráltatta az új terület de facto birtokba vételét. Ez az értelmezés a magyar történelmi irodalomban több szempontból is vitatott. Nézetünk szerint a szlovák lakosság jelentős hányada nem igényelte „sorsszerűen” a régi államkeret összezűzésát, a néhány tíz, esetleg száz főből álló csoport által megfogalmazott kiáltvány pedig inkább nyolcvan éves távlatban emelkedett „a szlovák nemzet történelmi döntésének” rangjára. A csehszlovák államot ugyan elismerték a

szövetséges hatalmak, de határait még nem jelölték ki, ellenben ismertek voltak Wilson elnök pontjai, amelyek a népek önrendelkezési jogát hirdették. Ezért például a Duna-Ipoly határ csehszlovák megszállásában nem annyira a szlovák nemzet jogos igényeinek igazságos kielégítését, mint inkább a cseh emigráció korlátlan területszerző ambícióinak szerencsés teljesülését vélhetjük felfedezni. (Így a Károlyi-kormány meglehetősen naiv politikája inkább elősegítette, hogy az etnikailag szlovák területek mellett több mint egy millió magyar által lakott terület is az új állam birtokába kerüljön.)

Az említettek mellett a magyar és a szlovák álláspont ennél is alapvetőbb vitapontját jelenti az 1938–39-ben történt közös vonatkozású események értékelése. A müncheni egyezmény elemzésével többekévé egyet tudunk érteni, úgy tűnik, a nyugati hatalmak hallgatólagosan valóban német befolyási övezetnek ismerték el Közép-Európát. 1938 szeptemberének utolsó heteiben a csehszlovák vezetés előtt felmerülő dilemma a következő volt: kapituláció, vagy ellenállás a német agresszióknak? Az erről folytatott máig tartó vita a „csehszlovák” hadtörténet egyik kulcskérdése. Ehhez a vitához a szerzők oly módon járulnak hozzá, hogy elvégzik a német és a csehszlovák hadsereg igényes, szakmai szempontú, statisztikai adatokkal is alátámasztott összehasonlítását. A magyar területi követelések megítélését illetően, a korábbi szlovák szakirodalmi álláspontnak megfelelően, már merev elutasítással találkozunk. Az októberi napokban, amikor a magyar kérdés napirendre került, a magyar kormány – számolva a katonai akció lehetőségével is – a magyar kisebbség felforgató tevékenységét is felhasználta, később pedig igazságtalan területi követelésekkel állt elő – hangsúlyozza a kötet. Mindezekkel szemben az újabb magyar szakirodalom kiemeli, hogy katonai akció komolyan nem jött szóba, a magyar kisebbség pedig az adott korban jogosan követelte az anyaországhoz való csatlakozását, annál is inkább, mivel a beneši kisebbségi politika csupán a mihamarabb bekövetkező asszimiláció lehetőségét kínálta neki. Emellett fel kell hívnunk a figyelmet arra is, hogy az új határvonal megállapításakor a magyar fél az

etnikai elvet a lehető legpontosabban kívánta érvényesíteni, ami a szlovák delegációról nem mondható el.

Természetesen a területi változások (1938 október elején a Szudéta-vidék német, október 1-én Teschen lengyel megszállása, majd a november 2-ai első bécsi döntés értelmében Szlovákia magyarlakta területeinek november 5-11. közötti, Magyarországnak történt átadása) katonai vonatkozásai is bemutatásra kerülnek.

Mint hogy nyilvánvalóan tudományos munkáról van szó, kiemelendő, hogy a mutatók az első három kötethez hasonlóan itt is hiányoznak. A bibliográfia viszont gazdagabb, bár a felhasznált magyar nyelvű,

vagy magyar szerzőtől származó egyéb nyelven írt munkák száma elenyészőnek mondható. Egészében véve mindenképpen jelentős szakmai vállalkozásról van szó, amely megfelelő tudományos alapot jelent a szlovák történésztársadalom számára. Mindemelllett e negyedik kötet alapján is levonható a következtetés, hogy a XX. század – főként köztörténeti vonatkozású – eseményei alapvetően eltérő szlovák és magyar megítélésének közelítése továbbra is megoldatlan, ám közös múltunkról lévén szó, az egyben elengedhetetlen feladatot is jelent a két nemzet kutatóinak számára.

Sallai Gergely

HORVÁTH CSABA

BOMBÁZÁSOK ÉS ROMBOLÁSOK A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚBAN

(Puedlo Kiadó, Budapest, 2002. 136 o.)

A háború gondolatainkban mindig összekapcsolódik a pusztítás és rombolás fogalmával. A hadicselekményeket a legrégebb idők óta súlyosan megszenvedte a hadak menetvonalához közel élő lakosság, részben a seregek beszállásolása, ellátása kapcsán, részben, ellenséges területen, a zsákmányszerzés következtében. Ennek lehetősége még akkor is fennállt, ha a mezei útközetekhez – a lakott helyeket elkerülve – általában nyílt területeket választottak. A várak, városok ostroma már nagyobb rombolásokkal is járt, a várfalak leomlásának, az építmények romlásának mindig megtalálták a módját. Példaként csak Carthago városát említem, melynek területét elfoglalása után a rómaiak felszántották, és sóval hintették be, lakosságát pedig rabszolgasorba juttatták, vagy kivégezték.

A tengerparti települések, főleg városok is állandó fenyegetettségben éltek, mindig számolniuk kellett a kalózok vagy más tengeri népek zsákmányszerző rablótámadásaira. Gondoljunk csak a vikingekre, akik gyors hajóikkal a fél világot végigrabolták. A pusztító eszközök tökéletesedésével, a tűzfegyverek és robbanóanyagok

megjelenésével és fejlődésével a hadszíntér, azaz a pusztításnak kitett terület egyre nagyobb méreteket öltött, míg nem a légi járművek feltalálása és katonai alkalmazása a bombázások által új dimenziót adott a háborús pusztításnak és rombolásnak, a repülőgépek hatótávolságának és teherbírásának növekedésével pedig a harc cselekmények mélységi kiterjedése az arcvonaltól számítva szinte határtalanul megnövekedett.

Dr. Horváth Csaba alezredes a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Hadtörténelem tanszékének docense a Puedlo Kiadó gondozásában most megjelentetett könyve – végre katonai, szakmai hozzáértéssel, a szakterminológia helyes használatával – a légi erő bombázásai által okozott rombolások pusztító erejét és hatását igyekszik bemutatni a második világháborúban. Dr. Horváth alezredes könyvét négy nagyobb részre osztva készítette el. Az elsőben az előzményeket vázolja fel, a másodikban az európai hadszíntéren folyó eseményeket mutatja be a kezdetektől a kapitulációig, benne külön részt szentel a magyar területek elleni szövetséges légitámadásoknak. A harmadik rész az Észak-